

BÖLÜM 27

Ciddi Boş Zaman Kavramının Gelişimi ve Kuramsal Dönüşümü

Dr. Yusuf ORMANKIRAN¹

Özet

Bu çalışma, ciddi boş zaman kavramının kuramsal temellerini ve dönüşüm sürecini incelemektedir. Modern toplumda boş zaman, yalnızca çalışma dışı bir zaman dilimi olarak değil; bireyin kimlik inşası, sosyal katılımı ve yaşam kalitesi üzerinde belirleyici bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda boş zamanın işlevsel çerçevesi, dinlenme, eğlenme ve gelişim boyutları üzerinden ele alınmakta; boş zaman etkinliklerinin niteliğine göre farklılaştığı vurgulanmaktadır.

Çalışmanın kuramsal eksenini, Stebbins tarafından geliştirilen Ciddi Boş Zaman Perspektifi oluşturmaktadır. Stebbins, boş zaman etkinliklerini kayıtsız (sıradan), proje temelli ve ciddi boş zaman olmak üzere üç kategoriye ayırmakta; ciddi boş zamanı sistematik çaba, uzun süreli adanmışlık ve “boş zaman kariyeri” kavramlarıyla tanımlamaktadır. Ciddi boş zamanın azim, kişisel çaba, kalıcı kazanımlar, özgün değerler sistemi ve güçlü kimlik gibi ayırt edici özellikleri bulunduğu belirtilmektedir.

Sonuç olarak ciddi boş zaman, bireyin pasif bir tüketici konumundan aktif bir üretici ve kimlik sahibi aktöre dönüşmesini sağlayan çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle kavram, boş zaman çalışmalarında yalnızca rekreasyonel bir çerçeve sunmamakta; aynı zamanda bireysel gelişim, toplumsal aidiyet ve yaşam doyumu gibi değişkenlerle ilişkili kapsamlı bir sosyolojik perspektif ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Boş Zaman, Ciddi Boş Zaman Kuramı, Rekreasyon*

The Development and Theoretical Transformation of The Serious Leisure Concept

Abstract

This study examines the theoretical foundations and transformative trajectory of the serious leisure concept. In modern society, leisure is conceptualized not merely as time outside of work, but as a significant domain that shapes identity construction, social participation, and overall quality of life. Within this framework, the functional dimensions of leisure are addressed through the lenses of rest, diversion, and development, emphasizing that leisure activities vary according to their structural and experiential characteristics.

The theoretical axis of the study is grounded in the Serious Leisure Perspective developed by Robert A. Stebbins. Stebbins categorizes leisure activities into casual leisure, project-based leisure, and serious leisure, defining the latter through systematic effort, long-term commitment, and the notion of a “leisure career.” Serious leisure is characterized by distinctive features such as perseverance, personal effort, durable benefits, a unique ethos, and a strong identity.

In conclusion, serious leisure is conceptualized as a multidimensional process that transforms individuals from passive consumers into active producers and identity-bearing actors. In this respect, the concept extends beyond a purely recreational framework and offers a comprehensive sociological perspective linked to individual development, social belonging, and life satisfaction.

Keywords: *Leisure, Serious Leisure Theory, Recreation*

¹ Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, <https://orcid/0000-0002-3321-3745>, yusufmankiran@hitit.edu.tr

Giriş

Boş zaman olgusu, modern toplumlarda yalnızca çalışma süresinin dışında kalan bir zaman dilimi olarak değil, bireyin kimlik inşası, toplumsal katılımı ve öznel iyi oluşu açısından belirleyici bir sosyal alan olarak tanımlanmaktadır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru gerçekleşen yapısal dönüşüm, zamanın örgütleniş biçimini yeniden şekillendirmekte; üretim süreçlerinin esnekleşmesi, dijitalleşme ve mekânsal sınırların geçirgenleşmesiyle birlikte çalışma ile boş zaman arasındaki sınırlar hem keskinleşmekte hem de kimi bağlamlarda belirsizleşmektedir. Bu süreçte boş zaman, pasif dinlenme pratiği olmaktan uzaklaşmakta; bireyin anlam üretme, yetkinlik geliştirme, öz-yeterlik algısını güçlendirme ve sosyal sermaye oluşturma süreçlerine eklenen çok katmanlı ve dinamik bir deneyim alanı haline gelmektedir. Böylece boş zaman, yalnızca tüketilen bir süre değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal düzeyde değer üreten bir pratik olarak konumlanmaktadır.

Literatürde boş zaman çoğunlukla dinlenme, eğlenme ve gelişim işlevleri çerçevesinde ele alınmakta; zaman temelli, aktivite temelli ya da öznel deneyim temelli yaklaşımlar üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. Bununla birlikte bu açıklamalar, bireylerin belirli boş zaman etkinliklerine uzun süreli adanmışlık geliştirmesi, sistematik çaba göstermesi ve bu süreçte kimliksel bir yatırım yapması olgusunu açıklamada sınırlı kalmaktadır. Özellikle boş zamanın yalnızca hedonik bir tüketim alanı değil, aynı zamanda kariyer benzeri ilerleme süreçleri içeren bir pratik olduğu gerçeği, klasik yaklaşımlar tarafından yeterince temellendirilememektedir.

Bu noktada, Stebbins tarafından geliştirilen Ciddi Boş Zaman Perspektifi, boş zaman çalışmalarında kuramsal bir kırılma yaratmaktadır. Stebbins, boş zaman etkinliklerini kayıtsız (casual), proje temelli (project-based) ve ciddi (serious) olmak üzere üçlü bir tipoloji içerisinde sınıflandırmakta; ciddi boş zamanı ise sistematik çaba, uzun süreli bağlılık, uzmanlaşma ve “boş zaman kariyeri” kavramları üzerinden açıklamaktadır.

Bu yaklaşım, boş zamanı yüzeysel haz deneyiminden ayırarak, bireyin kimliğinin bir parçası haline gelen, öz-yeterlik ve toplumsal aidiyet üreten bir süreç olarak konumlandırmaktadır. Ancak ulusal literatür incelendiğinde, ciddi boş zaman kavramının çoğunlukla uygulamalı araştırmalar bağlamında ele alındığı; kuramın tarihsel gelişimi, epistemolojik dayanakları ve geçirdiği kuramsal dönüşümün bütüncül biçimde analiz edilmediği görülmektedir. Kavramın başlangıçtaki ikili yapıdan (ciddi-kayıtsız) üçlü tipolojiye evrilmesi, pozitif psikoloji kuramlarıyla bütünleşmesi ve çağdaş boş zaman tartışmaları içindeki yerinin sistematik biçimde ortaya konulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, ciddi boş zaman kavramının çoğu zaman yalnızca bir sınıflandırma modeli olarak algılanmasına ve teorik derinliğinin gölgede kalmasına yol açmaktadır.

Bu çalışma, literatürde ele alınan ciddi boş zaman kavramının tarihsel gelişimini ve kuramsal temellerini bütüncül bir çerçevede değerlendirerek söz konusu kuramsal boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan betimsel ve kavramsal literatür analizi yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmaktadır. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası literatür sistematik biçimde incelenmekte; ciddi boş

zaman kavramının ortaya çıkış süreci, temel varsayımları, tipolojik yapısı ve kuramsal dönüşüm aşamaları kronolojik ve tematik bir bütünlük içinde değerlendirilmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Boş Zaman Kavramı

Boş zaman kavramı, tarihsel süreç içerisinde semantik ve sosyolojik açılardan büyük dönüşümler geçirmiş, günümüzde ise bireyin yaşam kalitesini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelmiştir. Literatürde boş zaman, disiplinlerarası bir yaklaşımla; zaman, aktivite, bir ruh hali veya bir hak olarak farklı perspektiflerden tanımlanmaktadır (Akova ve Çakmak, 2015; Neulinger, 1981). Etimolojik olarak incelendiğinde boş zaman, İngilizce "leisure" kelimesinin karşılığıdır; bu kelime ise Latince "izin verilmiş olmak" veya "müsaade etmek" anlamına gelen *licere* kökeninden türetilmiştir. Yunanca karşılığı olan *skhole* ise "durma, ara verme" anlamlarına gelmekte olup, günümüzdeki "okul" (*school*) kavramının da düşünsel temelini oluşturmaktadır (Tezcan, 2007).

Boş zaman kavramının tanımlanmasında literatürde üç temel yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımlar, boş zamanı farklı ontolojik ve işlevsel çerçeveler içerisinde ele almakta ve kavramın çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır.

İlk yaklaşım, boş zamanı zaman temelli bir kategori olarak değerlendirmektedir. Bu perspektife göre boş zaman, bireyin çalışma, uyku, öz bakım ve ailevi yükümlülükler gibi zorunlu faaliyetlerini yerine getirdikten sonra geriye kalan süreyi ifade etmektedir. Bu anlayışta boş zaman, niceliksel bir "artık zaman" dilimi olarak kavramsallaştırılmakta ve gündelik yaşamın zorunlu alanlarından ayrıştırılmış bir zaman parçası şeklinde tanımlanmaktadır (Mull vd., 1997). Dolayısıyla bu yaklaşım, boş zamanı öncelikle kronolojik ve ölçülebilir bir değişken olarak ele almaktadır.

İkinci yaklaşım, boş zamanı aktivite temelli bir çerçevede tanımlamaktadır. Bu görüşe göre boş zaman, yalnızca iş dışı kalan süreyi değil; bireyin bu süre içerisinde kendi özgür iradesiyle seçtiği, dinlendirici, eğlendirici ya da geliştirici faaliyetler bütünü kapsamaktadır. Burada belirleyici unsur zamanın kendisinden ziyade, o zaman diliminde gerçekleştirilen etkinliklerin niteliğidir. Bireyin gönüllü katılımı ve öznel tercihleri, boş zamanın ayırt edici unsurları arasında yer almaktadır (Demirel, 2009). Bu yaklaşım, boş zamanı edilgen bir zaman aralığından ziyade etkin bir katılım alanı olarak konumlandırmaktadır.

Üçüncü yaklaşım ise boş zamanı ruh hali ya da nitelik temelinde açıklamaktadır. Bu perspektifte boş zaman, yalnızca niceliksel bir zaman dilimi ya da belirli etkinlikler bütünü olarak görülmemekte; bireyin algıladığı özgürlük hissi, içsel motivasyonu ve öznel deneyimiyle ilişkilendirilmektedir. Boş zamanın özünü, bireyin zorunluluktan uzak, gönüllü ve anlamlı bir deneyim yaşaması oluşturmaktadır. Bu bağlamda boş zaman, varoluşsal bir durum ve bilinç hali olarak ele alınmaktadır (Neulinger, 1974). Özellikle Neulinger'in yaklaşımı, algılanan özgürlük ve içsel motivasyon kavramlarını boş zamanın tanımlayıcı unsurları olarak vurgulamaktadır. Boş zamanın tanımı, yalnızca arta kalan zamanla sınırlı kalmamakta; etkinlik temelli ve öznel deneyim odaklı boyutları da içeren

çok katmanlı bir yapıya işaret etmektedir. Bu üç yaklaşım, boş zaman olgusunun hem nesnel hem de öznel boyutlarını birlikte değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Boş zaman algısı, tarihsel süreç içerisinde toplumsal üretim ilişkileri, sınıfsal yapı ve kültürel değerler doğrultusunda önemli dönüşümler geçirmektedir. Her dönem, boş zamanı kendi ekonomik ve ideolojik çerçevesi içinde yeniden tanımlamakta ve farklı işlevlerle ilişkilendirmektedir.

Antik Yunan düşüncesinde boş zaman, sıradan bir dinlenme süresi değil; insanın en yüksek varoluş biçimini gerçekleştirdiği bir alan olarak değerlendirilmektedir. Köle emeğine dayalı üretim sistemi sayesinde halk sınıfı, zorunlu çalışmadan muaf tutulmakta ve boş zamanı felsefe yapma, siyasetle uğraşma ve estetik faaliyetlerde bulunma gibi “asil” eylemler için kullanmaktadır. Bu kapsamda boş zaman, entelektüel ve ahlaki gelişimin ön koşulu olarak görülmektedir. Aristoteles, boş zamanı mutluluğa ulaşmanın ve erdemli yaşamın temel zemini olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde boş zaman, niceliksel bir süre değil; niteliksel ve değer yüklü bir yaşam alanı anlamına gelmektedir (Güven, 2019). Roma İmparatorluğu’nda boş zaman anlayışı dönüşüme uğramakta; bir yandan siyasal elit için statü göstergesi olmayı sürdürürken, diğer yandan geniş halk kitlelerini kontrol etmeye yönelik bir araç haline gelmektedir. Düzenlenen gladyatör dövüşleri ve kamusal oyunlar, boş zamanın siyasal işlevini görünür kılmaktadır. Bu süreçte boş zaman, kamusal eğlence ve kitle yönetimi aracı olarak fonksiyonelleştiği görülmektedir (Juniu, 2009).

Orta Çağ’da ise feodal yapı içerisinde boş zaman, büyük ölçüde soylu sınıfa özgü bir ayrıcalık olarak varlığını sürdürmektedir. Çalışma, alt sınıflar için zorunlu bir yükümlülük olarak görülürken; boş zaman, aristokratik bir statü göstergesi niteliği taşımaktadır. Geç Orta Çağ döneminde ise lüks ve israf tartışmaları çerçevesinde boş zaman, kimi zaman ahlaki eleştirilerin odağına yerleşmektedir (Aytaç, 2002).

Sanayileşme süreci, boş zaman kavramında radikal bir kırılma yaratmaktadır. Endüstri Devrimi ile birlikte zaman, iş ve iş dışı olarak keskin biçimde ayrılmakta; üretim sürecinin merkezine yerleştirilen disiplinli ve mekanik çalışma anlayışı, gündelik yaşamı yeniden yapılandırmaktadır. Taylorist üretim modeli, uzun ve yoğun çalışma saatlerini dayatmakta; bu durum işçi sınıfının boş zaman talebini siyasal bir mücadele alanına dönüştürmektedir. Günde 16–17 saate varan çalışma sürelerine karşı verilen mücadeleler sonucunda boş zaman, yasal güvence altına alınmış bir hak ve bedensel/psikolojik yenilenmenin zorunlu koşulu olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde boş zaman, üretim sürecinin karşıtı değil; onun tamamlayıcı unsuru olarak görülmektedir. Çalışma süresinin azaltılmasının hem bireysel hem de toplumsal refah açısından gerekliliğini savunulmakta ve boş zamanı insani gelişimin vazgeçilmez bir boyutu olarak değerlendirilmektedir. Böylece modern toplumda boş zaman, yapısal ve kurumsal bir özellik kazandığı görülmektedir (Russell, 1990). Bilgi çağında boş zaman, kapitalist üretim ve tüketim ilişkileri içerisinde yeni bir anlam kazanmaktadır. Boş zaman etkinlikleri, giderek pazarlanabilir bir meta ve ekonomik değer üreten bir sektör haline gelmektedir. Turizm, spor, eğlence ve dijital medya alanları, boş zamanın metalaşmasının somut örneklerini oluşturmaktadır.

Eleştirel kuram perspektifinden bakıldığında ise bu dönüşüm, boş zamanın özgürleştirici potansiyelini zayıflatmaktadır. Kültür endüstrisi kavramı üzerinden, boş zamanın artık bireyin özerkliğini güçlendiren bir alan olmaktan ziyade, standartlaştırılmış tüketim kalıpları aracılığıyla bireyi pasif bir tüketiciye dönüştüren bir mekanizma haline geldiğini ileri sürülmektedir. Bu bağlamda boş zaman, üretim sürecinin ideolojik uzantısı olarak yeniden kurgulanmaktadır (Adorno ve Horkheimer, 1996). Boş zamanın tarihsel evrimi, toplumsal yapıdaki dönüşümlerle paralel biçimde şekillenmektedir. Antik dönemde erdemli yaşamın zemini olarak görülen boş zaman, modern dönemde hak temelli bir yapısal unsur haline gelmekte; günümüzde ise tüketim kültürü ve kültür endüstrisi tartışmaları çerçevesinde yeniden yorumlanmaktadır. Bu tarihsel dönüşüm, boş zamanın sabit bir kategori değil, her dönemin ekonomik ve ideolojik koşullarına bağlı olarak yeniden tanımlanan dinamik bir kavram olduğunu göstermektedir.

Boş zaman olgusu, yalnızca zamanın iş dışı bölümünü ifade eden bir kategori olmaktan öte, bireysel ve toplumsal düzeyde belirli işlevler üstlenen çok boyutlu bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle boş zamanın hem fonksiyonel hem de tipolojik açıdan ele alınması, kavramın analitik olarak daha sistematik biçimde anlaşılmasına imkân tanımaktadır.

Boş zamanın temel fonksiyonları bağlamında Dumazedier tarafından geliştirilen 3D modeli, kavramı üç ana işlev üzerinden açıklamaktadır. Bu model, modern toplumda boş zamanın yalnızca dinlenme amacı taşıyan edilgen bir süreç olmadığını; aynı zamanda bireysel gelişim ve toplumsal bütünleşme açısından işlevsel bir alan oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Dumazedier'e göre boş zamanın ilk boyutu dinlenme (Delessement) işlevidir. Bu boyut, bireyin çalışma yaşamı sonucunda biriken fiziksel ve psikolojik yorgunluğunu gidermesini ifade etmektedir. Bedensel yenilenme, stresin azaltılması ve zihinsel rahatlama süreçleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Modern üretim ilişkilerinin yoğun ve disiplinli yapısı içerisinde dinlenme, bireyin işlevselliğini sürdürebilmesi açısından zorunlu bir ihtiyaç olarak konumlandırılmaktadır. Modelin ikinci boyutu eğlenme (Divertissement) işlevidir. Eğlenme, bireyin gündelik yaşamın rutinlerinden ve tekdüzeliğinden geçici olarak uzaklaşmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda boş zaman, keyif alma, haz duyma ve psikolojik ferahlama aracı olarak işlev görmektedir. Eğlenme boyutu, bireyin duygusal dengesini korumasına ve öznel yaşam doyumunu artırmasına katkı sağlamaktadır. Üçüncü ve en kapsayıcı boyut ise gelişim (Developpement) olarak tanımlanmaktadır. Bu perspektifte boş zaman, bireyin entelektüel, kültürel ve sosyal kapasitesini geliştirme alanı olarak ele alınmaktadır. Boş zaman etkinlikleri, bireyin potansiyelini keşfetmesine, yeni bilgi ve beceriler kazanmasına ve toplumsal yaşama aktif katılım göstermesine olanak tanımaktadır. Böylece boş zaman, yalnızca tüketim temelli bir faaliyet alanı olmaktan çıkmakta; üretim, öğrenme ve öz gerçekleştirme sürecinin önemli bir bileşeni haline gelmektedir (Gökalp, 2007).

Boş zamanın niteliğini ve bireyin etkinliğe yüklediği anlamı daha ayrıntılı biçimde açıklamak amacıyla Robert Stebbins (1982), boş zaman etkinliklerini derinlik ve adanmışlık düzeyine göre sistematik bir tipoloji çerçevesinde sınıflandırmaktadır. Bu yaklaşım, boş zamanın tek biçimli ve homojen bir deneyim alanı olmadığını; aksine bireyin etkinliğe gösterdiği çaba, süreklilik ve kimliksel yatırım düzeyine bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır. Stebbins'in geliştirdiği sınıflandırma, boş zaman

pratiklerinin yüzeysel hazzan derin bağıllığa uzanan bir süreklilik üzerinde konumlandığını göstermektedir.

Kayıtsız boş zaman faaliyetleri, ciddi boş zaman etkinlikleri kadar süreklilik ve derin adanmışlık içermemekle birlikte, katılımcıya çeşitli yararlar sağlamaktadır. Stebbins'e (2016) göre bu tür faaliyetler, bireyin yaratıcı olma potansiyelini harekete geçirebilmekte ve bilinmeyen bir unsuru keşfetme deneyimi sunabilmektedir. Televizyon, dergi ve kitap gibi araçlar vasıtasıyla edinilen "neşeli ve hoş" öğrenme deneyimi, hem bilişsel uyarım hem de duygusal rahatlama sağlamaktadır. Bunun yanı sıra güçlü bir biçimde canlanma hissi, gündelik stresin azalması ve bireyler arası bağların güçlenmesi gibi sosyal ve psikolojik kazanımlar da söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte kayıtsız boş zaman faaliyetleri, tercih edilen etkinliğin niteliğine bağlı olarak bazı olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir. Arslan'a (2011) göre uygun biçimde seçilmeyen etkinlikler, özellikle problemlili bireylerin sıra dışı ya da riskli faaliyetlere yönelmesine zemin hazırlayabilmektedir. Dolayısıyla kayıtsız boş zamanın sunduğu yararlar, bilinçli tercih ve içerik niteliği ile doğrudan ilişki göstermektedir.

Planlanmış ve tasarlanmış bir temele dayanan proje temelli boş zaman faaliyetleri ise kısa süreli olmalarına rağmen belirli ölçüde karmaşıklık içeren, bireyi makul düzeyde zorlayan ve buna rağmen ilerleme ile yaratıcılığı teşvik eden etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Stebbins, 2007). Bu tür faaliyetlerde birey, önceden kurgulanmış bir etkinlik çerçevesinde mevcut bilgi, düşünce ve yeteneklerini sergilemektedir. Faaliyet öncesinde dergi ve kitap gibi yazılı kaynaklardan ya da kısa süreli eğitimlerden yararlanarak gerekli yönerge ve sorumluluklar hakkında bilgi edinme süreci de söz konusu olabilmektedir. Zaman zaman meşguliyet gerektiren projelerde ise katılımcı, tek seferlik tasarımların aksine, karşılaştığı makul güçlüklerle mücadele sürecinden motivasyon sağlamaktadır. Mutfak etkinlikleri ve dekoratif çalışmalar gibi yaratıcı uğraşlar, bir arkadaşın doğum günü ya da nişan organizasyonunu planlamak veya toplumsal fayda amacı taşıyan projelerde görev almak bu tür faaliyetlere örnek olarak gösterilmektedir (Stebbins, 2017). Bu bağlamda proje temelli boş zaman, süreklilik arz etmese de planlı çaba, yaratıcılık ve sınırlı süreli ilerleme deneyimi içeren bir katılım biçimi olarak konumlanmaktadır.

Ciddi boş zaman, bireylerin yüksek düzeyde ilgi, süreklilik ve adanmışlık sergilediği; çoğu zaman uzun vadeli hedefler, öğrenme süreçleri ve anlam üretimi içeren etkinlikler olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu tür faaliyetler, katılımcının yaşamında belirgin bir yer edinmekte ve yalnızca zaman doldurma işlevi olarak görülmemektedir. Bu çerçevede Stebbins, boş zamanın bireyin yaşam yapısı içindeki konumunu yeniden tanımlamakta ve ciddi boş zaman etkinliklerinin kimlik inşası, öz-yeterlik algısı ve yaşam doyumu üzerindeki etkilerini analitik biçimde ortaya koymaktadır. Ciddi boş zaman perspektifi, boş zamanı edilgen bir dinlenme alanı olarak değil; bireysel yetkinlik geliştirme, anlam arayışı ve toplumsal bütünleşme süreçlerini destekleyen etkin bir yaşam alanı olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, boş zamanın hem kişisel hem de sosyal sermaye üretimine katkı sağlayan çok boyutlu bir pratik olduğunu göstermektedir (Ormankıran, 2025).

Klasik boş zaman yaklaşımları, temelde sanayi toplumunun iş merkezli örgütlenmesine dayalı olarak şekillenmekte ve boş zamanı çoğunlukla iş, uyku ve zorunlu faaliyetler

sonrasında kalan “artık zaman” biçiminde tanımlamaktadır (Tezcan, 1982; Torkildsen, 1992). Özellikle Telafi ve Taşma teorileri, bireyin boş zaman tercihlerini iş yaşamındaki deneyimlerin bir uzantısı olarak açıklamakta ve boş zaman–iş ilişkisini belirleyici bir eksen olarak kabul etmektedir (Akyıldız Munusturlar, 2016). Ancak bu yaklaşım, iş gücü piyasası dışında kalan toplumsal kesimlerin boş zaman pratiklerini açıklamakta yetersiz kalmakta; ayrıca dijitalleşme ve küreselleşme sürecinde işten bağımsız biçimde şekillenen boş zaman deneyimlerini kavramakta sınırlı kalmaktadır (Aytaç, 2002). Bu durum, klasik perspektiflerin bütüncül bir toplumsal analiz sunmadığını ve çağdaş boş zaman olgusunu açıklamada dar bir çerçeveye sıkıştığını göstermektedir.

Öte yandan eleştirel kuram, boş zamanın özgür ve özerk bir alan olduğu varsayımını sorgulamakta; kültür endüstrisi bağlamında boş zamanın metalaştırıldığını ve kâr mantığı çerçevesinde yeniden üretildiğini ileri sürmektedir (Horkheimer ve Adorno, 1996). Bu çerçevede birey, standartlaştırılmış eğlence seçenekleri arasında seçim yaparken özgürlük yanılsaması yaşamakta; tüketim kalıpları içinde yönlendirilmektedir (Aytaç, 2002). Bununla birlikte klasik yaklaşımlar, boş zamanın yalnızca haz ve dinlenme boyutuna odaklanmakta; bireyin amatörlik, hobicilik ve gönüllülük gibi alanlarda geliştirdiği sistematik bağlılık ve kimlik inşası süreçlerini yeterince açıklayamamaktadır (Stebbins, 1982; Stebbins, 1997; Stebbins, 2014). Postmodern dönemde zaman ve mekân algısındaki dönüşüm, akışkan modernite ve sürekli çevrimiçi olma hâliyle birlikte boş zamanın sınırlarını daha da belirsizleştirmekte; böylece klasik kuramsal çerçevenin açıklayıcılığını daha da zayıflatmaktadır (Aytaç, 2002).

2.2. Ciddi Boş Zaman Kavramı

Ciddi Boş Zaman (Serious Leisure) kavramı, boş zaman sosyolojisi ve psikolojisi alanında çığır açan bir yaklaşım olup, ilk kez 1982 yılında Robert Stebbins tarafından geliştirilmiştir (Stebbins, 1982). Bu kavramı bireyin özel bilgi, beceri ve deneyim gerektiren; oldukça önemli, ilgi çekici ve tatmin edici olan faaliyetlerle ilgili bir kariyer elde etmek amacıyla seçtiği etkinliğe sistematik bir şekilde zaman ayırması süreci olarak tanımlamaktadır (Stebbins, 1982; Stebbins, 1997; Stebbins, 2007). Literatürde "Ciddi Boş Zaman Perspektifi" (Serious Leisure Perspective) olarak adlandırılan bu kuramsal çerçeve, boş zaman etkinliklerini sadece basit bir eğlence veya dinlenme aracı olmaktan çıkarıp, bireyin kendini gerçekleştirdiği ve kimlik inşa ettiği bir yapıya dönüştürür (Stebbins, 1992; Stebbins, 2007). Stebbins'in 1973-1976 yılları arasında amatör müzisyenlerle yürüttüğü etnografik çalışmalar, katılımcıların yaptıkları uğraşın "sadece iyi vakit geçirmek"ten çok daha öte, "ciddi" bir mesele olduğunu vurgulamaları üzerine bu teorinin temellerini atmıştır (Stebbins, 1982; Stebbins, 2007; Dinler, 2020).

Stebbins, boş zaman deneyimlerini bütüncül bir perspektifle ele almakta ve bu deneyimleri üç temel kategori altında sınıflandırmaktadır (Stebbins, 2005; Stebbins, 2016). Bu sınıflandırma, bireyin boş zaman etkinliklerine yüklediği anlam, gösterdiği çaba ve adanmışlık düzeyine göre farklılaşan bir yapıyı ortaya koymaktadır. Böylece boş zamanın homojen bir alan olmadığı; aksine derinlik ve bağlılık düzeyine göre çeşitlilik gösterdiği vurgulanmaktadır.

Bu çerçevede ilk kategori kayıtsız ya da sıradan boş zaman olarak tanımlanmaktadır. Sıradan boş zaman, haz almak amacıyla çok az eğitim gerektiren ya da hiçbir özel eğitim

gerektirmeyen, anında ödüllendirici, kısa süreli ve hedonistik faaliyetleri kapsamaktadır (Stebbins, 1997; Stebbins, 2001; Göklemen, 2019). Bu tür etkinlikler bireye hızlı bir doyum sağlamakta; ancak uzun vadeli bir uzmanlaşma ya da kariyer süreci içermemektedir. Televizyon izlemek, parkta yürümek ya da gazete okumak gibi faaliyetler bu kategori içerisinde değerlendirilmektedir (Stebbins, 2001; Stebbins, 2011). Dolayısıyla sıradan boş zaman, düşük düzeyli bağlılık ve geçici hazla karakterize edilmektedir.

İkinci kategori proje temelli boş zaman olarak ifade edilmektedir. Proje temelli boş zaman, tek seferlik ya da nadiren gerçekleştirilen, orta derecede karmaşıklık ve yaratıcılık içeren girişimleri kapsamaktadır (Stebbins, 2005; Elkington ve Stebbins, 2014). Bu etkinlikler belirli bir planlama ve çaba gerektirmekte; ancak süreklilik arz eden bir boş zaman kariyeri oluşturma amacı taşımamaktadır. Örneğin sürpriz bir doğum günü partisi planlamak ya da kısa süreli bir bahçe düzenleme projesi yürütmek bu kapsamda değerlendirilmektedir (Stebbins, 2005; Stebbins, 2017). Bu tür faaliyetler geçici yoğunluk içermekle birlikte, ciddi boş zamandaki sistematik ilerleme ve uzun vadeli adanmışlık özelliklerini göstermemektedir.

Üçüncü ve en kapsamlı kategori ise ciddi boş zaman olarak tanımlanmaktadır. Ciddi boş zaman, süreklilik, derin bir adanmışlık ve zaman içerisinde gelişen bir “boş zaman kariyeri” içermektedir (Stebbins, 1982; Stebbins, 2007; Akyıldız, 2013). Bu tür etkinlikler özel bilgi, beceri ve deneyim gerektirmekte; bireyin kimliğinin bir parçası haline gelmektedir. Ciddi boş zaman faaliyetleri, sistematik çaba ve ilerleme süreci barındırmakta ve bireyin uzun vadeli tatminine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle ciddi boş zaman, sıradan ve proje temelli boş zamandan niteliksel olarak ayrılmakta ve daha yüksek düzeyde bağlılık ve özdeşleşme içermektedir.

2.2.1. Ciddi Boş Zaman Katılımcılarının Sınıflandırılması

Stebbins, ciddi boş zaman perspektifi çerçevesinde bu tür etkinliklere katılan bireyleri uğraş alanlarına göre üç temel grupta sınıflandırmaktadır (Stebbins, 1982; Stebbins, 1992). Bu sınıflandırma, ciddi boş zamanın yalnızca etkinlik türüne değil, katılımcının rolüne, motivasyonuna ve etkinlikle kurduğu yapısal ilişkiye göre de farklılaştığını ortaya koymaktadır.

İlk grup amatörlerden oluşmaktadır. Amatörler; sanat, bilim, spor ve eğlence gibi alanlarda faaliyet göstermekte ve çoğu zaman bu alanlarda profesyonel olarak çalışan bireylerle etkileşim içinde bulunmaktadır. Stebbins (1982), bu ilişkiyi Profesyonel (Professional)- Amatör (Amateur)- Halk (Public) (PAP) sistemi çerçevesinde açıklamaktadır. Bu sistemde amatörler, profesyoneller ile genel izleyici kitlesi arasında ara bir konumda yer almakta; bilgi, beceri ve performans düzeyi bakımından belirli bir uzmanlık geliştirmektedir. Amatörlerin temel ayırt edici özelliği, yürüttükleri etkinlikten geçimlerini sağlamıyor olmalarıdır (Stebbins, 1992). Buna rağmen, etkinliğe gösterdikleri adanmışlık ve sistematik gelişim çabası, onları sıradan katılımcılardan ayırmaktadır (Göklemen, 2019).

İkinci grup hobicilerden oluşmaktadır. Hobiciler, profesyonel karşılığı bulunmayan ya da profesyonel alanla doğrudan ilişkili olmayan etkinliklerde uzmanlaşmaktadır. Bu grup; koleksiyonculuk, yapım ve onarım faaliyetleri, spor ve oyunlar ile liberal sanat takipçiliği

gibi kategorilerde yoğunlaşmaktadır (Stebbins, 1982; Stebbins, 1992; Darendelioğlu, 2023). Hobicilik, bireysel ilgi ve merak temelinde gelişmekte; katılımcı zaman içinde bilgi ve beceri birikimi oluşturarak belirli bir uzmanlık düzeyine ulaşmaktadır. Bu süreçte hobiciler de ciddi boş zamanın temel özelliklerinden biri olan boş zaman kariyeri inşa etmektedir.

Üçüncü grup ise gönüllülerden oluşmaktadır. Gönüllüler, maddi bir kazanç amacı gütmeyen ve özgecil bir motivasyonla topluma hizmet etmektedir (Stebbins, 1982; Stebbins, 2007). Bu bireyler, gönüllü faaliyetlerde süreklilik göstermekte ve zamanla sorumluluk düzeyi artan roller üstlenmektedir. Gönüllülük, yalnızca yardım temelli bir katılım biçimi değil; aynı zamanda planlama, organizasyon ve liderlik gibi becerilerin geliştiği, kariyer benzeri bir yapı sunan ciddi boş zaman alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle gönüllüler, hem bireysel doyum hem de toplumsal katkı üretimi açısından ciddi boş zaman kuramının önemli bir bileşenini oluşturmaktadır.

2.2.2. Ciddi Boş Zaman Kavramının Kuramsal Dönüşümü

Stebbins, boş zaman uğraşlarını tanımlarken sıklıkla "ciddiyet" kavramına vurgu yapmaları, boş zaman etkinliklerinin yalnızca eğlenceye dayalı yüzeysel pratikler olmadığını; aksine belirli bir disiplin, süreklilik ve bağlılık gerektiren etkinlikler olduğunu ortaya koymaktadır (Stebbins, 2007; Özkılıç, 2022). Stebbins, bu doğrultuda bazı bireylerin boş zaman faaliyetlerini mesleki bir adanmışlık anlayışıyla sürdürdüklerini ve bu faaliyetlere sistematik bir çaba çerçevesinde yaklaştıklarını belirtmektedir (Stebbins, 1982; Stebbins, 1992; Dinler, 2020). Bu yaklaşım, boş zamanın yalnızca haz temelli bir tüketim alanı olmadığını; aynı zamanda kimlik inşası, kişisel gelişim ve uzun vadeli kariyer benzeri süreçlerle ilişkili olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla ciddi boş zaman perspektifi, boş zaman davranışlarını yüzeysel katılım düzeyinin ötesinde, derinlik, bağlılık ve süreklilik boyutlarıyla ele alan bütüncül bir açıklama modeli sunmaktadır.

Kuramsal dönüşümün ilk büyük adımı 1982 yılında yayımlanan "Serious Leisure: A Conceptual Statement" makalesi ile atılmış ve boş zaman etkinlikleri "ciddi" ve "kayıtsız/sıradan" (casual) olarak iki ana kategoriye ayrılmıştır (Stebbins, 1982; Eraslan, 2017). Bu aşamada ciddi boş zaman; amatörlük, hobicilik veya kariyer gönüllülüğü temelinde, bireye uzun vadeli bir "boş zaman kariyeri" ve doyum sağlayan sistematik bir uğraş olarak kavramsallaştırılmıştır (Stebbins, 1992; Stebbins, 1997; Üstün ve Üstün, 2020).

Kuram, 1990'lı yılların sonunda ve 2000'lerin başında "Ciddi Boş Zaman Perspektifi" (Serious Leisure Perspective - SLP) adı verilen daha bütüncül bir yapıya bürünmüştür (Dinler, 2020). Stebbins, 1997 yılında "Kayıtsız Boş Zaman" (Casual Leisure) kavramını detaylandırarak; anlık haz veren, eğitim gerektirmeyen ve hedonizm temelli kısa süreli etkinlikleri (televizyon izlemek vb.) ciddi boş zamandan teorik olarak ayırmıştır (Stebbins, 1997; Hutchinson ve Kleiber, 2005). 2005 yılında ise perspektife üçüncü bir kategori olarak "Proje Tabanlı Boş Zaman" (Project-based Leisure) eklenmiştir; bu tür, kısa süreli ve tek seferlik yaratıcı girişimleri (doğum günü partisi planlamak vb.) kapsamaktadır (Stebbins, 2005; Özcan, 2025).

Son aşamada "Ciddi Boş Zaman Kuramı", pozitif psikoloji disiplininin gelen "Akış Kuramı" (Flow Theory) ve "Öz-Belirleme Kuramı" (Self-Determination Theory) ile entegre edilerek modern bir dönüşüm yaşamıştır (Stebbins, 2005; Dinler, 2020). Mihaly Csikszentmihalyi (1990)'nin akış kuramı, ciddi boş zamanın en yoğun anlarında yaşanan optimal deneyimi açıklamak için yapıtaşlarından biri haline gelmiştir (Stebbins, 2000; Kurt Dünder ve Gülcan, 2022). Deci ve Ryan tarafından geliştirilen Öz-Belirleme Kuramı ise ciddi boş zaman katılımcılarının içsel motivasyon ve özerklik süreçlerini temellendirmektedir (Deci ve Ryan, 1985; Munusturlar vd., 2017). Günümüzde ciddi boş zaman; bireyin yaşam kalitesini, mutluluğunu ve sosyal aidiyetini açıklayan çok katmanlı bir analiz aracına dönüşmüştür (Karakaya, 2024; Karakaya, 2025).

Ciddi boş zaman (serious leisure) teorisi, bireylerin rekreasyonel etkinliklere katılım derinliğini, bu uğraşlara atfettikleri anlamı ve bu sürecin kimlik inşasındaki rolünü açıklayan en kapsamlı kuramsal çerçevelerden biri olarak görülmektedir. Bu teori, boş zamanı sadece işten arta kalan pasif bir zaman dilimi olarak gören geleneksel anlayıştan özgürleşerek, bireyin potansiyelini keşfettiği ve kimliğini tanımladığı sistematik bir süreç olarak ele almaktadır (Stebbins, 1982).

Ciddi boş zaman kavramı, sosyolog Robert A. Stebbins'in elli yıla yaklaşan ampirik ve kuramsal çalışmalarının sonucunda bilimsel literatüre kazandırılmıştır (Stebbins, 2007). Stebbins'in bu alandaki katkıları üç temel aşamada analiz edilebilir:

Etnografik Kökenler (1973-1981): Stebbins, bu bireylerin uğraşlarını tanımlarken sıklıkla "ciddiyet" (seriousness) vurgusu yaptıklarını ve kendilerini sadece iyi zaman geçirmek isteyen kitlelerden kararlı bir şekilde ayırdıklarını saptamıştır (Stebbins, 1992).

Kavramsal Temellendirme ve İkili Yapı (1982-1997): 1982 yılında yayımlanan "Serious Leisure: A Conceptual Statement" makalesi ile kuramın iskeleti oluşturulmuştur. Bu dönemde Stebbins, boş zamanı "ciddi" ve "kayıtsız/sıradan" (casual) olarak iki ana kategoriye ayırmış; ciddi boş zamanı amatörlük, hobicilik ve gönüllülük temelinde tanımlamıştır (Stebbins, 1982). 1997 yılında ise kayıtsız boş zaman kavramını derinleştirerek kuramsal ayrımı netleştirmiştir (Stebbins, 1997).

Ciddi Boş Zaman Perspektifi (SLP) ve Üçlü Tipoloji (2005-Günümüz): Stebbins, 2005 yılında mevcut modele "Proje Tabanlı Boş Zaman" (project-based leisure) kategorisini ekleyerek "Ciddi Boş Zaman Perspektifi"ni (Serious Leisure Perspective) tamamlamıştır (Stebbins, 2005).

2.3. Teorinin Temel Varsayımları ve Çıkış Noktaları

Ciddi boş zaman teorisi, boş zamanın yalnızca haz odaklı ve anlık doyum üreten bir tüketim pratiği olarak kavramsallaştırılmasına dayanan indirgemeci yaklaşımlara eleştirel bir karşı duruş geliştiren kapsamlı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Kuram, boş zamanı edilgen bir eğlence alanı olmaktan ziyade, bireyin kimlik inşası, yetkinlik geliştirme ve anlam üretme süreçleriyle ilişkili dinamik bir toplumsal pratik olarak konumlandırır. Stebbins (1982), ciddi boş zaman olgusunu kavramsallaştırırken boş zaman etkinliklerinin süreklilik, uzmanlaşma, adanmışlık ve kariyer benzeri gelişim

süreçleri içerdiğini ileri sürmekte; böylece boş zaman araştırmalarında yeni bir paradigma önermektedir.

Stebbins tarafından geliştirilen kuramdaki temel varsayımlardan ilki, ciddi boş zamanın rastlantısal ya da geçici bir ilgi alanı olmaktan ziyade sistematik biçimde sürdürülen bir uğraş olduğudur. Bu bağlamda birey, seçtiği etkinlik alanında zaman içinde ilerleme kaydetmekte, belirli dönüm noktalarından geçmekte ve başarı aşamaları deneyimlemektedirler. Stebbins (1982) bu süreci boş zaman kariyeri kavramıyla açıklamaktadır.

Kuramın ikinci temel varsayımı, ciddi boş zaman faaliyetlerinin özel bilgi, beceri ve deneyim gerektirdiğidir. Stebbins'e (1982) göre bu tür etkinlikler, sıradan katılımın ötesinde belirli bir öğrenme sürecini ve performans yetkinliğini zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Birey yalnızca etkinliğe katılmaz; aynı zamanda teknik bilgi edinmekte, pratik yapmakta ve zamanla ustalaşmaktadır. Bu durum, ciddi boş zamanı yüzeysel ve kısa süreli eğlence biçimlerinden ayıran belirleyici unsurlardan biri olmuştur.

Üçüncü olarak Stebbins (1982), düzenli katılımın sürdürülmesini "kâr hipotezi" ile açıklamaktadır. Bu varsayıma göre birey, etkinliğe ayırdığı zaman, emek ve kaynak karşılığında elde ettiği kalıcı yararların (kendini gerçekleştirme, öz-saygı, sosyal aidiyet ve kimlik kazanımı) maliyetlerden daha yüksek olduğunu değerlendirdiği sürece katılımını sürdürdüğünü ifade etmektedir. Buradaki kâr kavramı ekonomik bir kazançtan ziyade psikososyal ve sembolik getirileri ifade etmektedir.

Son olarak kuramda kullanılan "ciddi" kavramı, yüzeysel anlamda neşesizliği ya da katılığı değil; faaliyete atfedilen önemi, gösterilen titizliği, samimiyeti ve adanmışlığı temsil etmektedir. Stebbins (2016), ciddi boş zamanın özünde gönüllülük, içsel motivasyon ve anlam arayışı bulunduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla ciddiyet, zorunluluk değil; bilinçli ve değer temelli bir bağlılık biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu varsayımlar birlikte değerlendirildiğinde ciddi boş zaman teorisi, boş zamanı bireyin kimlik inşası, kişisel gelişim ve yaşam doyumu süreçleriyle ilişkilendiren bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yönüyle kuram, boş zamanın sosyolojik ve psikolojik boyutlarını açıklamada güçlü bir analitik çerçeve sağlamaktadır.

2.3.1. Ciddi Boş Zamanın Ayırt Edici Özellikleri

Ciddi boş zamanın kuramsal yapısı, bu olguyu sıradan, yüzeysel ve geçici boş zaman etkinliklerinden ayıran altı ayırt edici özellik üzerine temellendirilmektedir. Stebbins tarafından sistematik biçimde ortaya konulan bu özellikler; ciddi boş zamanın süreklilik, uzmanlaşma, adanmışlık ve kimlik inşası gibi yapısal unsurlarını açıklayarak kuramın kavramsal sınırlarını belirlemekte ve analitik geçerliliğini açıklamaktadır. Bu özellikler şu şekildedir (Stebbins, 1982; Gould, 2008, Stebbins, 2007):

1. Azim (Perseverance): Azim, ciddi boş zaman etkinliklerine katılan bireylerin fiziksel yorgunluk, risk, başarısızlık deneyimi ya da hayal kırıklığı gibi çeşitli güçlüklerle karşılaşmalarına rağmen etkinliği sürdürme yönündeki kararlılıklarını ifade etmektedir.

Bu boyut, katılımın geçici bir heves ya da yüzeysel bir ilgi olmaktan öte, bilinçli bir bağlılık ve süreklilik arz eden bir yönelim olduğunu göstermektedir.

2. Boş Zaman Kariyeri (Leisure Career): Boş zaman kariyeri, ciddi boş zaman etkinliğinin zaman içerisinde gelişim gösteren, belirli aşamalardan geçen ve geçmiş ile gelecek arasında süreklilik kuran bir yapıya sahip olmasını ifade etmektedir. Bu kavram, bireyin seçtiği boş zaman uğraşını rastlantısal ve geçici bir faaliyet olarak değil; ilerleme, deneyim birikimi ve uzmanlaşma süreçlerini içeren uzun vadeli bir yönelim olarak deneyimlediğini ortaya koymaktadır.

3. Kişisel Çaba (Personal Effort): Kişisel çaba, ciddi boş zaman etkinliklerinde bireyin uzmanlaşma sürecini desteklemek amacıyla özel bilgi, teknik beceri ve deneyim kazanmak için ortaya koyduğu yoğun, planlı ve sistematik emeği ifade etmektedir. Bu boyut, katılımın pasif bir izleyicilikten ya da yüzeysel bir deneyimden ibaret olmadığını; aksine bilinçli öğrenme, pratik yapma ve performans geliştirme süreçlerini içerdiğini göstermektedir.

4. Kalıcı Faydalar (Durable Benefits): Kalıcı faydalar, ciddi boş zaman etkinliklerine düzenli ve adanmış biçimde katılım sonucunda ortaya çıkan, kısa vadeli haz deneyimlerinin ötesine geçen uzun süreli psikolojik ve sosyal kazanımları ifade etmektedir. Bu kazanımlar; kendini gerçekleştirme, öz-ifade, öz-saygı gelişimi, sosyal aidiyet, topluluk üyeliği, başarı duygusu ve kimlik inşası gibi çok boyutlu çıktıları içermektedir.

5. Özgün Alt Kültür (Unique Ethos): Özgün alt kültür, ciddi boş zaman etkinliklerine düzenli ve adanmış biçimde katılan bireylerin zaman içerisinde ortak değerler, normlar, inançlar, semboller ve performans standartları etrafında inşa ettikleri özgül sosyal yapıyı ifade etmektedir. Bu yapı, yalnızca etkinliğin icra edilme biçimini değil; aynı zamanda katılımcıların birbirleriyle kurdukları etkileşim örüntülerini, paylaşılan dili ve kolektif kimlik unsurlarını da kapsamaktadır.

6. Güçlü Kimlik (Strong Identity): Güçlü kimlik, bireyin ciddi boş zaman etkinliğini yalnızca bir uğraş ya da hobi olarak değil, benlik tanımının temel bileşenlerinden biri olarak konumlandırması sürecini ifade etmektedir. Bu bağlamda birey, seçtiği aktivite aracılığıyla kendisini tanımlamakta; söz konusu uğraş, sosyal kimliğinin merkezinde yer almakta ve bireyin kendisini başkalarına sunma biçimini belirlemektedir.

2.4. Güncel Tartışmalar ve Eleştirel Yaklaşımlar

Stebbins tarafından geliştirilen Ciddi Boş Zaman Perspektifi (SLP), bireyin kendini gerçekleştirmesi ve bir kimlik inşa etmesi açısından devrimsel bir kuramsal çerçeve sunsa da, çağdaş boş zaman sosyolojisi ve rekreasyon yönetimi disiplinlerinde çeşitli eleştiri ve tartışmaların odağında yer almaktadır. Modern çalışmalar, teorinin sadece bir sınıflandırma sistemi olduğu yönündeki eski eleştirileri aşarak; erişim eşitsizlikleri, yapısal engeller ve küresel geçerlilik gibi daha derinlemesine analizlere yönelmiştir.

Ciddi boş zaman faaliyetlerine katılım, kuramsal olarak bireyin özgür iradesine dayalı görünse de, literatürdeki güncel tartışmalar bu özgürlüğün sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlerle sınırlandırıldığını vurgulamaktadır.

Toplumsal cinsiyet faktörü, katılımı belirleyen en kritik unsurlardan biri olarak görülmektedir. Kadınların toplumdaki "ev işleri" ve "çocuk yetiştirme" gibi geleneksel rolleri, ciddi boş zaman etkinliklerine ayırabilecekleri süreyi ve fırsatları kısıtlamaktadır (Warren, 1990; Hall ve Page, 2006). Stebbins, cinsiyetin faaliyetleri süzerek kadın ve erkekleri belirli alanlara yönlendiren bir "kültürel elek" görevi gördüğünü ve katılımın her seviyesinde engeller yarattığını kabul etmektedir (Stebbins, 1992; Dinler, 2020).

Ciddi boş zamanın "özel bilgi, beceri ve deneyim" gerektiren yapısı, çoğu durumda eğitimsel sermaye ve maddi kaynaklara erişimi önemli bir önkoşul hâline getirmektedir. Özellikle ekipman, eğitim, üyelik ya da seyahat gibi belirli finansal harcamalar gerektiren faaliyetlerde katılım, büyük ölçüde harcanabilir gelire sahip olmayla ilişkilidir. Bu durum, ciddi boş zamanın kariyer benzeri ilerleme ve uzmanlaşma süreçlerine dayalı doğasıyla birleştiğinde, ekonomik statünün belirleyici bir değişken olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Cerin ve Leslie, 2008; Sessoms, 1993). Erişilebilirlik ve yaşam standartları, ciddi boş zaman faaliyetlerine katılımın yapısal belirleyicileri arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bireyler, sınırlı ekonomik kaynaklar ve sosyal güvencelerin yetersizliği nedeniyle önceliği çoğunlukla barınma, beslenme, sağlık ve istihdam gibi temel yaşam ihtiyaçlarına vermektedir. Bu bağlamda, uzun vadeli bağlılık, özel beceri geliştirme ve maddi yatırım gerektiren ciddi boş zaman etkinliklerine zaman ve kaynak ayırmak görece daha güç hale geldiği görülmektedir.

Ciddi boş zaman kuramı bireysel gönüllülük, adanmışlık ve uzmanlaşma süreçlerine odaklanmakla birlikte, kültürel ve yapısal bağlamdan bağımsız olmadığı görülmektedir. Toplumsal değerler, cinsiyet rolleri, çalışma koşulları, eğitim olanakları ve ekonomik eşitsizlikler bireylerin hangi etkinliklere erişebileceğini ve bu etkinlikleri sürdürülebilir biçimde devam ettirip ettiremeyeceğini belirlemektedir. Bu nedenle ciddi boş zaman, teorik olarak gönüllü bir tercih alanı olarak tanımlansa da, pratikte kültürel normlar ve yapısal sınırlılıklar tarafından biçimlendirilen bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan araştırmalar, boş zaman katılımı önündeki en büyük payın yapısal kısıtlamalara (gelir, çalışma saatleri, iklim, tesis yetersizliği) ait olduğunu göstermektedir. Özellikle zaman kavramı, tüm katılımcı grupları için en yaygın ve aşılması zor engel olarak saptanmıştır (Walker ve Virden, 2005; Karakaya, 2024). Ayrıca bireyin sosyal çevresi (aile, arkadaşlar, eş) tarafından olumsuz etkilenmesi, bireyler arası kısıtlama olarak katılımı durdurabilmektedir. Ayrıca, kadınlar için uygun olmayan aktivite algısı gibi kültürel kodlar, bireyin içsel motivasyonunu kırarak faaliyete katılımını seçim aşamasında engellemektedir (Raymore vd., 1993; Kaya ve Tural, 2005). Boş zaman anlayışı kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Batı merkezli ciddi boş zaman algısı, bireysel başarı ve kariyer üzerine odaklanırken, farklı kültürel coğrafyalarda boş zamanın toplumsal bütünleşme amaçlarına hizmet etmesi, teorinin evrensel uygulanabilirliğini tartışmaya açmaktadır (Walker vd., 2005).

Teoriye yönelik güncel eleştiriler, özellikle modern sosyolojik yaklaşımlar çerçevesinde, ciddi boş zamanın kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinden bağımsız

düşünülemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Stebbins'in perspektifi, bireysel adanmışlık ve anlam üretimi vurgusuna rağmen, piyasa dinamikleri, performans odaklılık ve tüketim kültürünün yeniden üretimiyle yeterince hesaplaşmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Özellikle ciddi boş zamanın uzmanlaşma, kariyerleşme ve sembolik sermaye biriktirme süreçleri, neoliberal özne anlayışıyla örtüştüğü yönünde tartışmalara konu olmaktadır.

Eleştirel kuramcılar, boş zamanın kapitalist sistemde pazarlanabilir bir meta haline dönüştüğünü savunmaktadır. Bireyin özgürce seçim yaptığını zannettiği, ancak aslında reklamlar ve medya tarafından empoze edilen etkinlikler, bir "sahte boş zaman" veya "sahte özgürlük" hissi yaratmaktadır (Aytaç, 2002). Bu bağlamda ciddi boş zamanın, bireyi sadece ertesi gün işine hazırlayan "restoratif" (onarıcı) bir araç olmaktan öteye geçemediği iddia edilmektedir.

Geleneksel boş zaman araştırmaları, bu etkinliklerin doğası gereği "iyi" olduğunu varsaymış, "sapkınlığı" göz ardı etmiştir. Günümüzde toplumsal normları ihlal eden ancak ciddi boş zamanın "azim" ve "çaba" gibi kriterlerini karşılayan faaliyetlerin (kumar, alkolizm vb.) teorik çerçeveye dahil edilmesi, ahlaki ve kuramsal tartışmaları beraberinde getirmiştir (Stebbins, 1996; Williams, 2009; Arntfield ve Williams, 2018).

Ciddi boş zaman literatürünün büyük ölçüde Kuzey Amerika merkezli olması "coğrafi izolasyon" eleştirisine yol açmaktadır (Jackson, 2004; Güven, 2019). Doğu ve Güney toplumlarındaki boş zaman pratiklerinin yeterince temsil edilmemesi, teorinin küresel dünya gerçekleriyle uyumunu sınırlamaktadır.

Teorinin boş zamanı büyük ölçüde "şahsi bir seçim" düzeyine indirgediği, bu uğraşların arka planındaki ekonomi-politik süreçleri yeterince irdelenmediği savunulmaktadır (Mommas, 1997; Güven, 2019). Özellikle teknolojinin boş zamanı sanal bir gerçekliğe ve "gözetim toplumuna" taşınması, Stebbins'in geleneksel tipolojisinin güncellenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Lyon, 2006; Akova ve Çakmak, 2015).

3. Sonuç ve Öneriler

Ciddi boş zaman perspektifi, katılımı büyük ölçüde bireyin öznel tercihi, içsel motivasyonu ve kişisel adanmışlığı üzerinden açıklamaktadır. Bu yaklaşım, bireyin etkinliğe yönelme sürecini mikro düzeyde anlamlandırma açısından güçlüdür; ancak bazı eleştirel yaklaşımlar, bu çerçevenin boş zaman pratiklerinin arka planındaki makro yapısal dinamikleri yeterince görünür kılmadığını ileri sürmektedir. Özellikle neoliberal üretim ve tüketim ilişkileri bağlamında bireyin "özgür seçimi", çoğu zaman kültürel sermaye, ekonomik sermaye ve toplumsal konum tarafından şekillenmektedir. Bu bağlamda ciddi boş zaman, yalnızca bireysel bir öz gerçekleştirme alanı değil; aynı zamanda sınıfsal ve kültürel yeniden üretimin gerçekleştiği bir toplumsal alan olarak da değerlendirilmektedir. Dolayısıyla teori, bireyin ajansını güçlü biçimde vurgularken, yapısal belirleyicilerin etkisini ikincil plana ittiği gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Ciddi boş zaman kuramı, katılımın genellikle olumlu çıktılar (özsaygı artışı, sosyal aidiyet, yaşam doyumu vb.) ürettiğini varsaymaktadır. Ancak güncel literatür, her yoğun adanmışlık biçiminin otomatik olarak psikososyal iyilik haliyle sonuçlanmadığını

göstermektedir. Aşırı özdeşleşme, tükenmişlik, sosyal izolasyon ya da performans baskısı gibi olumsuz deneyimler de ciddi boş zaman bağlamında ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle bazı araştırmacılar, kuramın normatif olarak "pozitif" bir boş zaman tasviri sunduğunu ve daha eleştirel, çok boyutlu analizlere ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Dijital kültürün yükselişi, ciddi boş zaman perspektifinin yeniden düşünülmesini gerektirmektedir. E-spor, çevrimiçi içerik üreticiliği, dijital koleksiyonculuk ve sanal topluluklar gibi yeni katılım biçimleri, hem ciddi boş zamanın altı ayırt edici özelliğini karşılamakta hem de geleneksel fiziksel mekân temelli katılım anlayışını dönüştürmektedir. Bu durum, kuramın esnekliğini test etmekte ve ciddi boş zamanın dijital çağ bağlamında yeniden kavramsallaştırılmasını gündeme getirmektedir.

Ciddi Boş Zaman Perspektifi, boş zaman çalışmalarında paradigmatik bir dönüşüm yaratmaktadır. Bu yaklaşım, boş zamanı edilgen bir dinlenme alanı olmaktan çıkararak; bireyin sistematik çaba, kariyer gelişimi ve kimlik inşası yoluyla kendini gerçekleştirdiği dinamik bir süreç olarak konumlandırmaktadır. Stebbins'in tipolojik ayrımı ve altı ayırt edici özelliği, boş zaman katılımının derinlik düzeyini analitik biçimde açıklama imkânı sunmaktadır.

Bununla birlikte güncel tartışmalar, teorinin sosyo-ekonomik eşitsizlikler, kültürel bağlam farklılıkları ve kapitalist metalaşma süreçleri çerçevesinde yeniden ele alınması gerektiğini göstermektedir. Ciddi boş zaman, bir yandan bireysel gelişim ve yaşam kalitesi artışıyla ilişkilendirilmekte; diğer yandan erişim, temsil ve yapısal engeller bağlamında eleştirel bir sorgulamaya tabi tutulmaktadır.

Sonuç olarak ciddi boş zaman kuramı, durağan bir model olmaktan ziyade, tarihsel, kültürel ve yapısal bağlamlarla etkileşim içinde gelişen dinamik bir analiz çerçevesi niteliği taşımaktadır. Günümüzde bu kuram, mutluluk, öz yeterlik, sosyal sermaye, aidiyet ve yaşam doyumu gibi değişkenlerle ilişkilendirilerek çok disiplinli bir araştırma alanına dönüşmektedir. Bu yönüyle ciddi boş zaman, yalnızca bir rekreasyon teorisi değil; bireyin modern toplum içerisindeki konumunu, kimlik inşasını ve anlam arayışını açıklayan kapsamlı bir sosyolojik perspektif olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T., & Horkheimer, M. (1996). Aydınlanmanın diyalektiği II (O. Özgül, Çev.). İstanbul: Kabaılcı Yayınları.
- Akova, O., & Çakmak, T. F. (2015). Boş zaman paradigmasının maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımıyla ilişkisi ve tarihsel süreç içindeki gelişimi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 2(3), 28-36. <https://jrtr.org/index.php/jrtr/article/view/134/136>.
- Akyıldız Munusturlar, M. (2016). Fiziksel engelli bireylerin ciddi boş zaman, boş zaman tatmini ve yaşam kalitesinin incelenmesi. *Sport Sciences*, 11(3), 23-38. <https://izlik.org/JA72BW57LZ>.

- Akyıldız, M. (2013). Ciddi ve kayıtsız katılımcıların kişilik özellikleri ile boş zaman tatmini ve yaşam tatmini arasındaki ilişki (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Arntfield, M., & Williams, D. J. (2018). An unlikely retirement: The 2017 Las Vegas massacre as an exercise in project-based deviant leisure. *Homicide Studies*, 22(4), 410-421. <https://doi.org/10.1177/1088767918786765>.
- Arslan, S. (2011). Serbest zaman kullanımı: Sıradan serbest zaman etkinlikleri ve sistemli serbest zaman etkinlikleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-10. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/67819>.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231-260. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/96494918/231-260-libre.pdf>.
- Cerin E., & Leslie E., (2008). How Socio-Economic status contributes to participation in leisure-time physical activity. *Social Science Medicine*, 66(12), 2596-2609. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.02.012>.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. New York, NY: Harper and Row.
- Darendelioğlu, R. (2023). Türkiye tekerlekli sandalye basketbol liglerinde oynayan sporcuların ciddi boş zaman algılarının ve algılanan sağlık çıktılarının incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Publishing Co. Doi 10.1007/978-1-4899-2271-7.
- Demirel, M., & Harmandar, D. (2009). Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel etkinliklere katılımlarında engel oluşturabilecek faktörlerin belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 838-846. https://www.researchgate.net/profile/Demirel-Mehmet/publication/26618965_Determination_of_the_constraints_on_recreational_participation_of_university_students/links/569766f508aea2d7437519de/Determination-of-the-constraints-on-recreational-participation-of-university-students.pdf.
- Dinler, K. (2020). Rekreasyonel basketbolda ciddi boş zaman algısı ve optimum performans duygu durumu ilişkisi (Doktora tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Dumazedier, J. (1967). *Toward a society of leisure*. New York: Free Press.
- Elkington, S., ve Stebbins, R. A. (2014). *The serious leisure perspective: An introduction*. London: Routledge.

- Eraslan, G. (2017). Spor merkezi üyelerinin ciddi boş zaman etkinliklerine katılımlarının incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Gould, J., Moore, D., McGuire, F., ve Stebbins, R. A. (2008). Development of the serious leisure inventory and measure. *Journal of Leisure Research*, 40(1), 47-68. <https://doi.org/10.1080/00222216.2008.11950132>.
- Gökalp, H. (2007). Gençliğin boş zamanlarını değerlendirmesinde spor faaliyetlerinin yeri ve önemi: Tunceli ili örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Göklemen, T. Y. (2019). Okçuluk sporuna katılan bireylerin ciddi boş zaman açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Güven, U. Z. (2019). Toplumsal dönüşüm çerçevesinde değişen anlam ve kullanımlarıyla "boş zaman" sosyolojisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(2), 1125-1148. <https://izlik.org/JA79TY85HA>.
- Hall, C. M., & Page, S. J. (2006). *The geography of tourism and recreation*. New York: Routledge.
- Hutchinson, S. L., & Kleiber, D. A. (2005). Gifts of the ordinary: Casual leisure's contributions to health and well-being. *World Leisure Journal*, 47(3), 2-16. <https://doi.org/10.1080/04419057.2005.9674401>.
- Jackson, E. L. (2004). Individual and institutional concentration of leisure research in North America. *Leisure Sciences*, 26(4), 323-348. <https://doi.org/10.1080/01490400490502336>.
- Juniu, S. (2009). The transformation of leisure. *Leisure/Loisir*, 33(2), 463-478. <https://doi.org/10.1080/14927713.2009.9651449>.
- Karakaya, B. (2025). Ciddi boş zaman ve rekreasyon yönetimi üzerine güncel yaklaşımlar (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karakaya, M. (2024). Ciddi boş zaman aktivitelerine katılımın öz yeterlik ve mutluluk düzeyine etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, K., ve Tural Y., (2005). "Öğretmenlerin Boş Zamanlarında Sosyal Ve Kültürel Etkinliklere Katılımları İle İlgili Tutumları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Birimler Fakültesi Dergisi*; 10 (2): 271-281. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/194919>.

- Kurt Dündar, A., & Gülcan, B. (2022). Turizm ve rekreasyonda Stebbins'in ciddi boş zaman teorisinin bibliyometrik analizi. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(9), 1235-1248. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1073>.
- Lyon, D. (2006). *Theorizing surveillance: The panopticon and beyond*. Cullompton: Willan Publishing.
- Mommaas, H. (1997). European Leisure Studies at the crossroads? A history of leisure research in Europe. *Leisure Sciences*, 19(4), 241-254. <https://doi.org/10.1080/01490409709512253>.
- Mull, R. F., Bayless, K. G., Ross, C. M., & Jamieson, L. M. (1997). *Recreational sport management* (3. Baskı). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Munusturlar, S., Kurnaz, B., Yavuz, G., Özcan, Ö., & Karaş, B. (2017). Boş zaman davranışını açıklamaya ışık tutan bazı kuramsal yaklaşımlar. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-19. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/312812>.
- Neulinger, J. (1974). *Psychology of leisure: Research approaches to the study of leisure*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Neulinger, J. (1981). *To leisure: An introduction*. Boston: Allyn and Bacon Inc.
- Raymore L, Godbey G, Crawford D & Von Eye A. (1993). Nature and process of leisure constraints: An empirical test. *Leisure Sciences*, 15, 99-113. <https://doi.org/10.1080/01490409309513191>.
- Russell, B. (1990). *Aylaklığa övgü* (M. Ergin, Çev.). İstanbul: Cem Yayınları.
- Sessoms, D. (1993). "Parks and Recreation: Our Growing Invisible Population". *Parks and Recreation*, 27:62-65.
- Stebbins, R. A. (1982). Serious leisure: A conceptual statement. *The Pacific Sociological Review*, 25(2), 251-272. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.2307/1388726>.
- Stebbins, R. A. (1992). *Amateurs, professionals, and serious leisure*. Montreal, QC: McGill-Queen's University Press.
- Stebbins, R. A. (1996). *The barbershop singer: Inside the social world of a musical hobby*. Toronto: University of Toronto Press.
- Stebbins, R. A. (1997). Casual leisure: A conceptual statement. *Leisure Studies*, 16(1), 17-25. <https://doi.org/10.1080/026143697375485>.
- Stebbins, R. A. (2001). *New directions in the theory and research of serious leisure*. Lewiston, NY: Edwin Mellen Press.

- Stebbins, R. A. (2005). Choice and experiential definitions of leisure. *Leisure Sciences*, 27(4), 349-352. <https://doi.org/10.1080/01490400590962470>.
- Stebbins, R. A. (2007). *Serious leisure: A perspective for our time*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Stebbins, R. A. (2011). Leisure studies: The road ahead. *World Leisure Journal*, 53(1), 3-10. <https://doi.org/10.1080/04419057.2011.552197>.
- Stebbins, R. A. (2014). *Careers in serious leisure: From dabbler to devotee in search of fulfillment*. Houndmills, UK: Palgrave Macmillan
- Stebbins, R. A. (2016). *Serbest zaman fikri: Temel ilkeler* (M. Demirel, N. E. Ekinci, Ü. D. Üstün, U. Işık ve O. Gümüştgil, Çev.). Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi
- Stebbins, R. A. (2017). *Leisure activities in context: A micro-macro/agency-structure interpretation of leisure*. Routledge.
- Tezcan, M. (1982). *Sosyolojik açıdan boş zamanların değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Tezcan, N. (2007). *Rekreasyon etkinliklerin çalışanların performansları üzerine etkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Torkildsen, G. (1992). *Leisure and recreation management*. London: E & FN Spon. <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/full/10.5555/19921851033>.
- Ormankıran, Y. (2025). *Beş faktör kişilik kuramının memnuniyet ve ciddi boş zaman davranışına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Özkılıç, S. (2022). *Bir ciddi boş zaman faaliyeti olarak pilates ve fitness yapan bireylerde merhamet algısı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özcan, O. (2025). *Ciddi boş zaman aktivitesi olarak basketbol oynayan ergen sporcularda psikolojik sağlamlık ve zihinsel antrenmanın algılanan performans etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Üstün, Ü. D., & Üstün, N. A. (2020). *Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel etkinliklerin faydaları hakkındaki farkındalıklarının incelenmesi*. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 38-48. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=888576>.
- Walker, G. J., & Virden, R. J. (2005). Constraints on outdoor recreation. In E. L. Jackson (Ed.), *Constraints to leisure* (pp. 201-219). State College, PA: Venture Publishing, Inc.

- Walker, G. J., Deng, J. & Dieser, R. B. (2005). Culture, self-construal and leisure theory and practice. *Journal of Leisure Research*, 37, 77-99. <https://doi.org/10.1080/00222216.2005.11950041>.
- Warren, K., (1990). Women's Outdoor Adventures. In Miles, Adventure Educaiton. State College, 411-417.
- Williams, D. J. (2009). Deviant leisure: Rethinking "the good, the bad, and the ugly". *Leisure Sciences*, 31(2), 207-213. <https://doi.org/10.1080/01490400802686110>.